

ΔΥΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ

ΘΑΝΑΣΗΣ Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

"Σύνταξη" 5 (1983)

Α'

Ἀπό πολύ παλιά ἡ Δύση θεμελίωσε τή φιλοσοφία καί τή ζωή της διαρκικά, πάνω στήν «ἀνάλυση» τῆς ἀνθρώπινης ὀντότητας σέ δύο διιστάμενα συστατικά, σέ «πνεῦμα (ψυχή)» καί σέ «σῶμα». Τήν «ἀνάλυση» αὐτή τήν ἀκολούθησε σειρά ἐπιλογῶν: Τά «θρησκευτικά» καί ἰδεαλιστικά συστήματα ἐπέλεξαν ὡς χῶρο τους τό «πνεῦμα», κι ἔτσι τά ἐπακολουθήσαντα ὑλιστικά συστήματα βρῆκαν ἀνοιχτό τό δρόμο γιά τήν ἐναγκάλιση τοῦ δεύτερου συστατικοῦ, ἀπορρίπτοντας ἢ παραθεωρώντας τό πρῶτο. Βλέπουμε χαρακτηριστικά ὅτι ἡ μαρξιστική σκέψη θεωρεῖ τόν σπιριτουαλισμό, —τό σύστημα πού θεωρεῖ ὀντολογικά πρωτεύον τό πνεῦμα— ὡς ἀχώριστο συστατικό τῆς θρησκείας (βλ. π.χ. Μ. Ρόζενταλ - Π. Γιουντίν «Φιλοσοφικό Λεξικό» ἔκδ. Ἀναγνωστίδη, Ἀθήνα 1963, σελ. 492).

Ἀπό τή μιά τό ἐκ Δύσεως διανοητικά δάνειά μας, καί ἀπό τήν ἄλλη οἱ πολιτιστικές ἀναζητήσεις, φέρνουν τό θεμά τοῦ «πνευματικοῦ ἀνθρώπου» στό κέντρο τῆς ζωῆς μας. Ἔτσι σήμερα ὁ ὅρος «πνευματικός» ἔχει ἐμπεδωθεῖ μοναχά ὡς ἀντίθετος (ἢ ἔστω ὡς συμπληρωματικός) τοῦ ὅρου «σωματικός-ὕλικός» καί δηλώνει γενικά τίς νοσητικές (ἢ «ἄυλες») λειτουργίες τοῦ ἀνθρώπου. Μιλώντας κάποιος γιά «πνευματικοποίηση» τοῦ ἀνθρώπου, ἐννοεῖ τήν ἔξαρση αὐτῶν τῶν λειτουργιῶν συχνά σέ βάρος τῆς λειτουργίας τοῦ σώματος, τῆς ὕλης. Διαιωνίζεται μ' αὐτό τόν τρόπο μιά διαρχία καί διάσπαση-διάσπαση πῆς ἀνθρώπινης καθολικότητας. Οἱ ἀντιλήψεις αὐτές (πού μέσα ἀπό τούς αἰῶνες στηρίζαν ἀκόμη καί ἀντίπαλες πλευρές) ἐκ-

νοδν ἀπὸ τὴν πλατωνικὴ ἀντίληψη τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, τοῦ πνεύματος, ὡς ἀπόρροιας τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, μέ φυσικὴ συγγένεια πρὸς τὸ Θεὸ καὶ τίς ἰδιότητές του (ἄυλο, αἰώνιο, ἀθάνατο, ἀσώματο κλπ.).

Στὴν ὀρθόδοξη ὁμως θεώρηση, ὁ ἄνθρωπος εἶναι μιά τόσο ἔντονη ψυχοσωματικὴ ἀνάκραση, ὥστε νὰ μὴν εἶναι ἀπλῶς συνύπαρξη δύο διαφορετικῶν στοιχείων (σώματος καὶ ψυχῆς), ἀλλὰ μιά βαθειὰ ἐνότητα αὐτῶν τῶν στοιχείων! τῶν ὁποίων οἱ λειτουργίες ἀλληλοπεριχωροῦνται (Μ. Ἀθανάσιος, Μάξιμος κλπ.). «*Ἡ ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα*» γράφει ὁ Εἰρηναῖος «*μπορεῖ νὰ εἶναι τμήματα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ ποτέ ἄνθρωπος*». Ὁ ἄνθρωπος ἐξ ἀρχῆς πλάστηκε ψυχοσωματικά, ὥστε κανένα συστατικὸ του νὰ μὴν διεκδικεῖ ὄντολογικὰ πρωτεῖα.

Βασικὴ προϋπόθεσις τῆς ὀρθόδοξης ἀνθρωπολογίας εἶναι ὅτι καὶ τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι κτιστά, πού κλήθηκαν στὴν ὑπαρξὴ ἀπὸ τὸ Θεὸ καὶ μένουν στὴν ὑπαρξὴ χάριτι. Ἐχουμε δηλαδὴ ἐντελῶς διαφορετικὴ τοποθέτηση ἀπὸ τὴν προαναφερθεῖσα πλατωνικὴ. «*Τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι ξεχωριστό ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη φύση καὶ οὐσία*» (Ἀθανάσιος)⁴.

Β'

Ἄς ἐπιτραπεῖ ἐδῶ μιά συμβολὴ στοῦ τεράστιο θέματος τοῦ κτιστοῦ τῆς ψυχῆς, σὲ ἀντίθεση πρὸς τὴν πλατωνίζουσα ἀπόλυτη ἀντίληψη περὶ θεοῦ, αἰῶλου, ἀσώματου καὶ ἀθανάτου τῆς ψυχῆς.

Στὴν ἐρμηνεία τῆς Β' ἐπιστολῆς τοῦ Πέτρου, ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης ξεκαθαρίζοντας τὴν χρῆσιν τοῦ ὅρου «*αἰλος, ἀσώματος κ.λ.π.*» ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν γραμματεῖα ἀναφέρει: «*Καὶ οἱ δαίμονες, ὁμοίως καὶ οἱ ἄγγελοι καὶ αἱ ψυχαὶ δὲν εἶναι πάντῃ (δηλ. ἀπόλυτα) ἀσώματα καὶ πάντῃ αἶλα. Μόνος δὲ πάντῃ αἶλος καὶ ἀσώματος εἶναι ὁ Θεός... δὲν εἶναι παῦτα πάλη αἶλα, ἀλλὰ εἶναι πνεύματα λεπτόσωμα*»⁵.

Νωρίτερα ὁ ἅγιος Ἰωάννης Δαμασκηνός, τὸν ὁποῖο παραθέτει ὁ Νικόδημος, εἶχε ὑπογραμμίσαι τὰ ἴδια, διευκρινίζοντας ὅτι ἀσώματοι λέγονται οἱ ἄγγελοι μόνο σὲ ἀναφορά — σύγκριση πρὸς τὴ δική μας παχύτητα. Ἀντίστοιχα, θὰ λέγαμε, τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα εἶναι αἶλο μόνο σὲ ἀναφορά πρὸς τὴν παχύτητα τῆς σάρκας μας — ὅλα αὐτά, βέβαια, χωρὶς νὰ ταυτίζον οἱ πατέρες τὴν ποιότητα τοῦ σώματος μέ τῆς ψυχῆς.

Ὁ Νικόδημος τὸ λόγιον τοῦ, πρὸς ἀποτε-

λοῦν τολμηρὴ ἐκπληξὴ γιὰ τὴ δυαρχικὴ διάνοησή μας, τὰ ἐπιβεβαιώνει μέ παραπομπὴν τοῦ στὴν «*Ἀγία καὶ Οἰκουμένη καὶ Ζ' Σύνοδος*». Στὰ πρακτικὰ τῆς Συνόδου (Ε' πράξη) βλέπουμε ὅτι διαβάστηκε τὸ βιβλίο τοῦ Ἰωάννου ἐπισκόπου Θεσσαλονίκης πού ἐξέθετε διάλογο μέ Ἑλληνα (ἐθνικὸ) γιὰ τὸ ἐπιτρεπτό τοῦ εἰκονισμοῦ: «*Ὁ ἅγιος εἶπε περὶ τῶν ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων καὶ τῶν ὑπὲρ τούτους ἁγίων δυνάμεων, προσθήθω δὲ καὶ τὰς ἡμετέρας ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, νοερὸς μὲν αὐτοὺς ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία γινώσκει, οὐ μὴν ἀσώματος πάντῃ καὶ ἀόρατους, ὡς ὑμεῖς οἱ Ἕλληνες φασε... Μόνον γὰρ ὡς ἀληθῶς τὸ θεῖον ἀσώματον καὶ ἀπερίγραπτον, τὰ δὲ νοερά κτίσματα οὐ πάντῃ ἀσώματα καὶ ἀόρατα ὡς τὸ θεῖον*». Ὁ Μάρτυρες τῆς πίστης αὐτῆς φέρονται καὶ «*Βασίλειος ὁ Μέγας, ὁ ἐν ἁγίοις Ἀθανάσιος καὶ ὁ μέγας Μεθόδιος, καὶ οἱ ἄμφ' αὐτούς*». Ὁ Νικόδημος στὸ «*Πηδάλιό*» του, γράφοντας σχετικὰ μέ τὴν Ζ' Σύνοδο, αὐξάνει τίς μαρτυρίες. «*Καὶ ὁ θεὸς Ἰάριος λέγει ὅτι πᾶν κτιστόν, ἐξ ἀνάγκης ἐστὶ καὶ σωματικόν*».

Ὁ Μεθόδιος Ὁλύμπιος ἔχει μιά ρηξικέλευσθ, ἐντυπωσιακὴ καὶ πολὺ σύγχρονη ψυχοβιολογικὴ θέσι: ἂν ἡ ψυχὴ ἦταν ἀπόλυτα ἀσώματη, δὲν θὰ μπορούσε νὰ βρισκεται σὲ σύνδεση, ἀλληλοπεριχώρηση καὶ κράση μέ τὸ σῶμα. Κάτι πού λέει ἐπιγραμματικά ὁ Μακάριος Αἰγύπτιος: «*Ἐκαστον κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν σῶμά ἐστιν, ὁ ἄγγελος, ἡ ψυχὴ, ὁ δαίμων. Ὅσοι γὰρ ἐν ὑποσάφει τοῦτ' ὁ σῶμα παχὺ ἐστὶ, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ αἶμα οὕσα λεπτόν, περιέλαβε καὶ ἐνεδύσατο τὰ μέλη τοῦδε τοῦ σώματος*»¹⁰.

Γ'

Ἡ δυτικὴ, ἐξ ἄλλου, δικανικὴ σχέση ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ, ἀπὸ τὴ μιά καθορίζει τὴν τωρινὴ ζωὴ μας ὡς εὐκαιρία ἐφαρμογῆς ἐνός νομικοῦ κώδικα ἐντολῶν καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τοποθετεῖ τὴ λογιστικὴ ἀνταμοιβή μας στὴν «*ἄλλη ζωὴ*». Ἡ ὀρθόδοξη ὁμως ἐμπειρία μαρτυρεῖ γιὰ τὸν ὄγωνα τοῦ ἀνθρώπου γιὰ ἴαση τῆς πεπτωκυίας φύσης του καὶ γιὰ τὴν πραγμάτωσιν τῆς Θεώσεως, τῆς Θεανθρωποποίησιν τοῦ ἀνθρώπου πού θὰ πραγματοποιηθεῖ πλήρως στὴν καθολικὴ μεταμόρφωσις τῆς δεύτερης ἔλευσις τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ πού αἱ ἀπαρχές τῆς ριζώνουν ἐδῶ καὶ τώρα. Μὰς βεβαιώνει ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης ὅτι «*οἱ τοιαύτην θεοτερίαν καὶ θεάρεστον πολιτείαν μεταχειριζόμενοι Χριστιανοί, λαμβάνουσι μὲν ἐπὶ τὴν παρούσαν ζωὴν τὸν*

αἰῶνι ἐλπίζομένης θεώσεως... θέλουν δὲ λάβουν καὶ τὴν τελείαν καὶ ὀλικωτάτην θέωσιν μετὰ θάνατον, καὶ μετὰ τὴν κοινὴν ἀνάστασιν»¹¹.

Ἡ ἐμπειρία τῆς θέωσης ταυτίζεται μὲ τὴν θέα τοῦ ἀκτίστου θεοῦ φωτός, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν συμμετοχὴν τοῦ ἀνθρώπου στὴ φανέρωσή του. Ὁ ἄνθρωπος ἐπιανέρχεται στὴ σωστὴ λειτουργία τοῦ «κατ' εἰκόνα» καὶ καθρεφτίζει μὲ τὴν σειρά του — ἀντανακλᾷ — τὸ φῶς τοῦ δέχεται ἀπὸ τὸν Τριαδικὸ Θεό. Ὁ «Ἁγιορειτικός Τόμος ὑπὲρ τῶν ἡσυχάζοντων» ἀπερίψεως λαθεμένη τὴν ἀντίληψη ὅτι ἡ ἔνωση μὲ τὸ Θεό μπόρεῖ νὰ ἐπιτευχθεῖ «μόνη τῇ μιμήσει τε καὶ σχέσει χωρὶς τῆς θεοποιου χάριτος τοῦ Πνεύματος», καὶ καθορίζει «τὴν θεοποιὸν Χάριν τοῦ Θεοῦ» ὡς «ἐλλαμψιν ὑπερφύα καὶ ἀπόρρητον καὶ θεῖαν ἐνέργειαν, ὀρωμένην ὁρατῶς τοῖς ἡγιωμένοις, καὶ νοουμένην ἀπειροσῶς»¹².

Ἡ εἰκονογραφία κατὰφάσκει τὴν προεκτεθεῖσα ἐμπειρία τῆς Ἐκκλησίας. Στὴ δυτικὴ θρησκευτικὴ ζωγραφικὴ, ὅπου ἀπουσιάζει —κάτω ἀπὸ τὴν δικανικὴν θεώρηση— ἡ καθολικὰ μεταμορφούσα δύναμη, τὴν ἀγιότητα ἐνὸς προσώπου τὴν φανερῶναι μονάχα τὸ φωτοστέφανό του. Ἡ τοποθέτησή του πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ εἰκονιζόμενου, ἔτσι ὥστε νὰ «ὑπερίπταται» σὲ μορφή ἐλλειψοειδοῦς κύκλου χωρὶς νὰ ἀγγίζει τὸ ἀνθρώπινο σῶμα, δείχνει τὴν ἀντίληψη μιᾶς ἀγιότητος τοῦ συνίσταται στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιβράβευση, τὴν ταμειακὰ παρεχόμενη, καὶ ποὺ ἀφήνει ἀνέγγιχτη τὴν ἀνθρώπινη φύση.

Στὴν ὀρθόδοξη εἰκονογραφία, ἀντίθετα, τὴν ἀγιότητα —τὴν θέωση— τὴν ζεῖ καὶ τὴν φανερώνει ὅλο τὸ ἀνθρώπινο σῶμα. Γι' αὐτό, τὸ φωτοστέφανο, ὅπου ὑπάρχει (κυρίως μετὰ τὸν Γ' αἰῶνα), ξεκινᾷ ἀπὸ, καὶ τελειώνει στοὺς ὤμους τοῦ εἰκονιζόμενου ποὺ ἔγινε «δοχεῖο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος»,¹³ καὶ ποὺ συχνὰ ἐνεργεῖ πραγματικὴ σωματικὴ φεγγαβολία, ξεχειλίζοντας ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Πνεύματος.

Μήπως δὲ θὰ μπορούσαν νὰ ἀποτελέσουν τίς ἀπαρχές ἐνὸς διαλόγου μὲ τίς ἀναζητήσεις τῆς ἐποχῆς μας αὐτές οἱ φοβερές εἰσηγήσεις τῆς ὀρθόδοξης εἰκονογραφίας μας ποὺ μυσταγωγοῦν τὴν «μετασκευή», τὴν μεταμόρφωση τοῦ ἀνθρώπινου σώματος; «Τοῖς ἀνυψώσασιν τὸν νοῦν πρὸς τὸν Θεόν», λέει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, «... καὶ ἡ σὰρξ μετασκευαζομένη συνανηψοῦται τε καὶ συναπολαύει τῆς θείας κοινωνίας».¹⁴

γεννοῦν τὸ φωτοστέφανό τους δὲν ἐκφράζουν ἀπλᾶ ἓνα συμβολισμό τῆς ἐσχατολογικῆς θέωσης, ἀλλὰ καὶ τὴν πραγμάτωσή της ἀπὸ τώρα: τὸ φωτοστέφανο παίρνει κυριολεκτικὸ περιεχόμενο καὶ δίνει τὴν πατερικὴ μαρτυρία σ' αὐτοὺς ποὺ μὲμφονται τὸ χριστιανισμό ὅτι προσβλέπει μοναχὰ στὴν «ἄλλη ζωή». «Εἰ γὰρ συμμεθέξει τότε (δηλ. κατὰ τὴν τελικὴ ἀνάστασή μας) τῇ ψυχῇ τὸ σῶμα τῶν ἀπορρήτων ἀγαθῶν, καὶ νῦν δὴπου συμμεθέξει, κατὰ τὸ ἐγχωροῦν, τῆς χορηγουμένης μυστικῶς καὶ ἀπορρήτως ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χάριτος τῇ κεκαθαμένῃ νῷ, καὶ αὐτό (δηλ. τὸ σῶμα) τὰ θεῖα πείσεται (δηλ. θὰ ὑποστῇ τῇ θεῖα ἀλλοίωσει)».¹⁵

Αὐτὴ τὴ νέα πραγματικότητα τοῦ σώματος τὴ βρίσκουμε καὶ σὲ ἄπειρα ἀρχαῖα καὶ νεώτερα ἀσκητικά Συναξάρια: ἀπὸ τὰ ὁποῖα καὶ ὁ ἐνδεικτικὸς ἐρατισμός:

Ρώτησε, μᾶς λέει τὸ Γερωνικό, ὁ Ἀββᾶς Λῳτὸν τὸν γέροντα Ἰωσήφ, τί θάπρεπε νὰ κάνει παραπάνω ἀπὸ τὴν προσευχὴ καὶ τὴν ἀσκησὴν του. «Ἀναστὰς οὖν ὁ γέρων, ἤπλωσε τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανόν· καὶ γεγόνασιν αἱ δάκτυλοι αὐτοῦ, ὡς δέκα λαμπάδες πυρός· καὶ λέγει αὐτῷ· εἰ θέλεις, γενοῦ ὅλος ὡς πῦρ»¹⁶. Ὁ ὁσιος Εὐθύμιος (980 μ.Χ.) «ἐφάνη καὶ ὡς στῦλος πυρός πυρίνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς μεταμορφώσεως, ὅτε ἐλειπούργει ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ οὐσῇ εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Ἀθῶνος»¹⁷, ἐνῷ ἡ μορφή τοῦ ἁγιορεῖτη γέροντα Καλλίνικου (1853-1930) ἔλαμπε σὺν τῇ «ἀντίκρυξιν τὸν Μῶυσιν ποὺ εἶχε κατεβῇ ἀπὸ τὸ Σινᾶ».¹⁸

Δ'

Στὴν ὀρθόδοξη λοιπὸν προοπτικὴ, «πνευματικὸς ἄνθρωπος» εἶναι ὁ Πνευματοφόρος, αὐτός ποὺ ἔχει γεμίσει ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. «Ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος», ἐπιβεβαιώνει ὁ Ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς, «ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία· ἀπὸ χάριτος τοῦ ἐπουρανίου Πνεύματος, ἀπὸ λογικῆς ψυχῆς καὶ ἀπὸ γήινο σώματος».¹⁹ «Ἐκεῖνος εἶναι καὶ λέγεται πνευματικὸς ἄνθρωπος ὅποιος ἐνεργεῖται ἀπὸ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα».²⁰ Ἡ χρῆσις δηλαδὴ αὐτοῦ τοῦ ὅρου ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξη παράδοση, δὲν δηλώνει ἑξάρση τοῦ ἐνὸς ἀνθρώπινου συστατικοῦ σὲ βάρος τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ θέωση καὶ τῶν δύο.²¹

Ὁ Πνευματικὸς ἄνθρωπος παύει νὰ εἶναι εἴτε «σωματικὸς» εἴτε «ψυχικὸς», δηλαδὴ δὲν δουλαιαγεῖται ἀπὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο του συστατικά. Καὶ τὸ ἀνθρώπινο σῶμα καλεῖται

δχι σέ ἐκμηδενισμό, ἀλλά σέ ἀνανέωση. «Ταύτην (δηλ τὴν σάρκα) ὁ Κύριος ἤλθε ζωοποιῶν ἵνα ὡς ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκομεν, ὅτι ψυχικοί, ἐν τῷ Χριστῷ ζήσωμεν, ὅτι πνευματικοί, ἀποθέμενοι οὐ τὸ πλάσμα τοῦ Θεοῦ, (δηλ τὴν σάρκα), ἀλλὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς σαρκός, καὶ προσλαμβάνοντες τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον».²²

Ἡ ἐμμονὴ τῆς ὀρθοδοξίας στὴν καθολικότητα τοῦ ἀνθρώπου καταφαίνεται καὶ στὸ θέμα τῆς τελικῆς ἀνάστασής μας. Χαρακτηριστικά διαπιστώνει ὁ Ἰουστίνος: «Ἄν ὁ Θεὸς εἶχε καλέσει τὸν ἄνθρωπο στὴ ζωὴ καὶ στὴν ἀνάσταση, τότε πρέπει νὰ δεχτοῦμε ὅτι ὁ Θεὸς δὲν κάλεσε ἓνα μόνο τμήμα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ τὸ σύνολο, ποῦ εἶναι ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα».²³

Σαφέστατα καὶ ἀντιπροσωπευτικά διευκρινίζει καὶ ὁ ἅγιος Μεθόδιος Ὁλύμπου τὰ λόγια τοῦ Ἀποστόλου Παύλου σχετικὰ μὲ τὸ «πνευματικὸ σῶμα» ποῦ θὰ ἔχουμε κατὰ τὴν καθολικὴ ἀνάσταση (κείμενο πολὺ ἐπίκαιρο καὶ γιὰ σημερινές παρόμοιες ἀπορίες) καὶ κηρυγματικές ἀνακρίβειες): «Σῶμα λέγεται πνευματικόν, οὐ τὸ λεπτομερές καὶ ἀερῶδες, ἀλλὰ πνευματικόν λέγεται τὸ χωροῦν πᾶσαν τοῦ ἁγίου πνεύματος τὴν ἐνέργειαν καὶ κοινωνίαν, ὥσπερ οἶνηρόν καὶ ἐλαιηρόν σκεῦος καλεῖται τὸ τούτων χωρητικόν. Ἀναλόγως οὖν καὶ ψυχικόν ἐκάλεσε τὸ τῇ ψυχῇ καὶ οὐ πνεύματι ἁγίῳ διοικούμενον».²⁴

Στίς μέρες μας ποῦ ἡ «πνευματικότητα» εὐνουχίζεται ταυτιζόμενη εἴτε μὲ τὸν ἰδεαλισμὸ εἴτε μὲ τὰ ἀκαδημαϊκὰ πτυχία, ἀποκτᾷ ἰδιαίτερη βαρύτητα ἡ ὀρθόδοξη μαρτυρία κι ὁ ἀγῶνας «ἵνα ἐξουσιαζόμενος ὁ νοῦς ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἁγιασθῇ καὶ τὸ σῶμα διὰ τῆς μετοχῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος».²⁵

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1) «Τὸ πνεῦμα, ἢ τὸ ψυχὴ, ὅλη ἐν ὅλῃ ἐστὶ τῷ σώματι καὶ ὅλη ἐν παντὶ μέρει τοῦ σώματος» ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, Ὁμολογία Πίστης, Ἐν Βενετίᾳ 1819, σ. 81.

2) «Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἀπλῶς ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, ἀλλὰ μὲ ψυχὴν καὶ σῶμα», λέει ὁ π. Γ. Φλωρόφσκυ παραληλώνοντας τὴν ἐνότητα αὐτῇ μὲ τὴν χαλκηδόνεια οὐράκρυσση τῶν δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ. «Περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν» στὸ Ἀνατομία προβλημάτων τῆς πίστεως Ἐκδ. Ρηγοπούλου, σελ. 175.

3) ΕΡΗΝΑΙΟΣ Ἐλεγχος ψευδωνύμου γνώσεως, βιβλίο Ε', 6, 1: *Anima autem et spiritus pars hominis esse possunt. Homo autem perquam.* PG 7, 1137.

4) Βλ. Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Περὶ τῆς ἐνορέπου ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ Λόγου, καὶ κατὰ Ἀρειανῶν, PG 26, 1005 B.

5) ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, «Ἑρμηνεία εἰς τὴν καθολικὴν Β' τοῦ Πέτρου ἐπιστολὴν» στὸ Ἑπτὰ Καθολικαὶ Ἐπιστολαὶ (Ἑρμηνεία), Ἐκδ. Β' ὑπὸ Ρ. Μυστικοῦ - Δ. Παναγόπουλου, σελ. 189.

6) Βλ. Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ, Λόγος κατὰ Ἑλλήνων, PG 25, 65 B.

7) J. D. MANSI, *Collectio Conciliorum* 13, 165.

8) Πηδόλιον, Ἐκδ. Ἀσκήρ, Ἀθήναι 1976, σελ. 316-317: Ἰλάριος, Ὁριγένης, Τερτυλλιανός, Κλήμης, Ἀθηναγόρας, Κυρηναίος, Ἀμβρόσιος, Εὐσέβιος, Σουλπίκιος, Λακτάντιος, Μανάσιος.

9) ΜΕΘΟΔΙΟΥ, Ἀγλαφῶν ἢ Περὶ Ἀναστάσεως PG 18, 328A - 326A.

10) Παράφρασις Συμείων τοῦ Μεταφράστοῦ εἰς τοὺς πενήκοντα λόγους τοῦ ἁγίου ΜΑΚΑΡΙΟΥ τοῦ Αἰγυπτίου, στή «Φιλοκαλία», Ἐκδ. Ἀσκήρ, ἐν Ἀθήναις 1976, τ. 3, σ. 198.

11) ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, Ἑπτὰ Καθολικαὶ Ἐπιστολαὶ (Ἑρμηνεία), Ἐκδ. Β' ὑπὸ Ρ. Μυστικοῦ - Δ. Παναγόπουλου, σελ. 158 (Ἑρμηνεία στὸ Β' Πέτρου 1, 4).

12) ΑΓΙΟΡΕΠΤΙΚΟΣ ΤΟΜΟΣ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΗΣΥΧΑΖΟΝΤΩΝ, PG 150, 1229 B.

13) Πρβλ. ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, στὸ «Ἀκολουθία τῶν ὁσίων καὶ Θεοφόρων πατέρων ἡμῶν Βαρθολομαίου καὶ Ἰωάννου», Ἐκδ. συλλόγου «Ὁ Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης», σελ. 7 βίος τῶν ἁγίων.

14) ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων, PG 150, 1113 B.

15) ΑΓΙΟΡΕΠΤΙΚΟΣ ΤΟΜΟΣ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΗΣΥΧΑΖΟΝΤΩΝ PG 150, 1233 C.

16) ΑΒΒΑ ΙΩΣΗΦ ΤΟΥ Εἰς ΠΑΝΕΦΩ, Γεροντικόν, Ἐκδ. Ἀσκήρ, 1981 - Ἐκδ. 3η, σελ. 53 ζ.

17) ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, Ἀγιορεπτικὸν Λειμωνάριον, Ἅγιον Ὅρος 1980, σελ. 18.

18) ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ Ο ΗΣΥΧΑΣΤΗΣ, Ἐκδ. Ἱ. Μονῆς Παρακλήτου, Ὁρωπὸς Ἀττικῆς 1979, σελ. 53 — Βλ. καὶ Γεροντικόν σελ. 102 β.

19) ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζοντων, 1, 3, 43 Ἐκδ. Π. Χρήστου, τ. 1, 454.

20) ΣΥΜΒΟΛΗ ΝΕΟΣ ΘΕΟΛΟΓΟΣ, Τὰ εὐριτόκροτα, Ἐκδ. Ρηγοπούλου Θεσ/κη 1977, σ. 90.

21) Βλ. Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Πρὸς Σεραπίωνα ἐπιστολὴ Α', PG 26, 548C καὶ 552C-553A, Πρβλ. Α' Θεο. 5, 23 Α' Κορ. 2, 11 Ρωμ. 8, 7-9 Κολοσ. 2, 19.

22) ΕΡΗΝΑΙΟΥ Ἐλεγχος ψευδωνύμου γνώσεως V, XII, PG 7, 1154A.

23) Περὶ ἀναστάσεως, 8, PG 6, 1585B.

24) ΜΕΘΟΔΙΟΥ ΟΙΛΥΜΠΟΥ, Ἀγλαφῶν ἢ περὶ Ἀναστάσεως, λόγος Γ, XVI, ΒΕΠΕΣ 18, 173.

25) ΕΦΡΑΙΜ ΤΟΥ ΣΥΡΟΥ, «Ἀσκητικά» Ἐκδ. Ρηγοπούλου, σ. 149.

ΘΑΝΑΣΗΣ Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
Ἀθήνα